

Otázka: Fyzikální veličiny a jednotky

Předmět: Fyzika

Přidal(a): Michaela H

Fyzikální veličina

Fyzikální veličiny vyjadřují měřitelné vlastnosti, změny či stavy fyzikálních objektů, pro jejich označování používáme smluvené značky (např. dráha s , rychlost v). Hodnotu fyzikálních veličin určujeme číselnou hodnotou (kvantitativní stránka) a její jednotkou (kvalitativní stránka), tedy dohodnutou velikostí dané veličiny branou jako standart. Fyzikální rozměr veličiny je formální vyjádření závislosti velikosti veličiny na základních jednotkách (vyjádříme v nich jednotku veličiny).

Fyzikální rozměr veličiny

Formální vyjádření závislosti měřené fyzikální veličiny na jednotkách, které odpovídají základním jednotkám

Skalární a vektorové fyzikální veličiny

- **Skalární veličiny**

- Délka (l), čas (t), hustota (ρ), teplota (t), práce (W), elektrický proud (I)
- Jsou určeny číselnou hodnotou a veličinou (jednotkou)

- **Vektorové veličiny**

- Rychlost (v), zrychlení (a), síla (F), magnetická indukce (B)

- Jsou určeny číselnou hodnotou + měřicí jednotkou (velikost vektoru) a směrem vektoru
- Způsob zápisu: ***a***, ***F*** (tučnou kurzívou), nebo

Pozn: Při počítání s vektorovými fyzikálními veličinami používáme matematická pravidla (Pythagorova věta, ...)

Jednotka fyzikální veličiny

- Hodnotu veličiny - určujeme srovnáváním s hodnotou veličiny téhož druhu, kterou volíme za jednotku.
- Číselná hodnota - kolikrát je hodnota měřené veličiny větší než zvolená jednotka
- Hodnotu fyzikální veličiny A vyjadřujeme:
  - číselnou hodnotou {A} $A = \{A\}[A]$
  - jednotkou [A] $l = 41 \text{ mm}$

Ke vzájemnému srovnávání veličin byly vytvořeny zákonné jednotky vycházející z Mezinárodní soustavy jednotek (SI).

Rozdělení fyzikálních jednotek

- A) Základní jednotky
- B) Doplnkové jednotky
- C) Odvozené jednotky
- D) Násobky a díly jednotek
- E) Vedlejší jednotky

A) Základní jednotky

Fyzikální veličina	Značka veličiny	Jednotka	Značka
Čas	t	sekunda	s

Délka	l (malé L), x, r atd.	metr	m
Hmotnost	m	kilogram	kg
Elektrický proud	I (velké i), i	ampér	A
Termodynamická teplota	T	kelvin	K
Látkové množství	n	mol	mol
Svítivost	I_v (velké i s indexem malé v)	kandela	cd

B) Doplnkové jednotky

- Radián (rovinný úhel), steradián (prostorový úhel)
- bezrozměrné jednotky

C) Odvozené jednotky

- Ze základních jednotek pomocí definičních rovnic
  - Příklad:
    - $v = \text{rychlost}$ $s = \text{dráha}$ $t = \text{čas}$
    - $v = s/t$
    - dosazení: $v = m/s = m \cdot s^{-1}$
- Některé jednotky mají vlastní názvy a značky:
  - Síla = $\text{kg} \cdot \text{m} \cdot \text{s}^{-2}$ newton (N)
  - tlak = $\text{N} \cdot \text{m}^{-2}$ pascal (Pa)

D) Násobky a díly základních jednotek

- a ... atto, n ... nano, k ... kilo, T ... tera, c ... centi, h ... hekto, f ... femto, μ ... mikro, M ... mega, P ... peta, d ... deci, p ... piko, m ... mili, G ... giga, E ... exa, da ... deka

- ze základních a odvozených jednotek násobením nebo dělením mocninou 10
- normalizovaná předpona + hlavní jednotka
  - Kilonewton (kN) = 10^3 N

E) Vedlejší jednotky

- Jednotky, které nepatří do žádné z předešlých skupin, ale jsou z praktických důvodů využívány
- Čas - minuta (min), hodina (h), den (d), rok (r)
- Objem - litr (l)
- Hmotnost - tuna (t),
- atomová hmotnostní jednotka (u)
- Energie - elektronvolt (eV)

SI soustava

- Mezinárodně uzákoněná soustava jednotek
- Skládá se ze *základních, odvozených, předpon (násobků a dílů) a vedlejších jednotek.*
- Mezinárodně garantuje definice jednotek a uchování etalonů (stupnic, měřidel) - Bureau International des Poids et Mesures v Sèvres (Francie)
- v České republice - Český metrologický institut v Brně.
- Soustava vznikla v roce 1960 ze soustavy metr-kilogram-sekunda (MKS).
- Existoval také užívaný systém centimetr-gram-sekunda (soustava CGS).
- V Česku vyplývá pro subjekty a orgány státní správy povinnost používat soustavu jednotek SI ze zákona č. 505/1990 Sb. z 16. listopadu 1990 a souvisejících vyhlášek Ministerstva průmyslu a obchodu ČR, zejména vyhlášky č. 264/2000

Metr - vzdálenost, kterou proběhne světlo ve vakuu za dobu 1/299 792 458 sekundy

Sekunda - doba trvání 9 192 631 770 period záření, které odpovídá přechodu mezi 2 hladinami velmi jemné struktury základního stavu atomu cesia 133

- Sekunda je přibližně = 1/2 periody kyvadla (tzn. jeden kyv) o délce jeden metr

Teplota

- V anglicky mluvících státech stále ještě převažuje užívání Fahrenheitovy stupnice při měření teploty, ve vědecké literatuře se využívá Kelvinova stupnice

Celsiova, Fahrenheitova a Kelvinova stupnice:

$^{\circ}\text{C}$	$^{\circ}\text{F}$	K
0	32	273,15

Vektor X skalár

- skalár - číselná hodnota, jednotka - m, T, t, l, ...
- vektor - číselná hodnota, jednotka, směr, resp. umístění vektoru v daném bodě (působíště síly) - **v, a, F, p, E, B**

Operace s vektory

- Velikost vektoru - je skalár
- Značíme symbolem | | Př.: velikost vektoru okamžité rychlosti - |v|
- Součet vektorů:
  - $\mathbf{a} + \mathbf{b} = \mathbf{c}$
- Rozdíl vektorů:
  - $\mathbf{a} - \mathbf{b} = \mathbf{c}$
- Skalární součin dvou vektorů -> výsledkem je skalár:
  - $\mathbf{a} \cdot \mathbf{b} = |\mathbf{a}| \cdot |\mathbf{b}| \cdot \cos \alpha$
- Vektorový součin: $\mathbf{a} \times \mathbf{b} =$
  - Má velikost danou vztahem:

- $|\vec{a} * \vec{b}| = |\vec{a}||\vec{b}| \sin \alpha$
- Je kolmý k rovině určené oběma vektory
- Je orientován tak, že vektory $\vec{a}$, $\vec{b}$, $\vec{a} \times \vec{b}$ tvoří pravotočivý trojhran
- Součin vektoru a skaláru:
  - Součin vektoru $\mathbf{a}$ a skaláru k je vektor $\mathbf{b}$ s vlastnostmi:
  - Pro velikost vektoru platí: $\mathbf{b} = |k|\mathbf{a}$
  - pro jednotky: $[b] = [k][a]$
  - $k > 0$ - vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ mají stejný směr a jsou rovnoběžné
  - $k < 0$ - vektory $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$ mají opačné směry, jsou nesouhlasně rovnoběžné
  - $k = 0$ je $\mathbf{b} =$ vektor je nulový vektor

Souřadnice vektorů

- $\mathbf{a} = B - A = \mathbf{AB}$
- V rovině volíme kartézskou soustavu (Oxy)
- V prostoru volíme pravoúhlý souřadnicový systém (Oxyz)